

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА АКАДЕМІЧНОГО ТА ЕСТРАДНОГО ВОКАЛУ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з науково-методичної
завантажувачів роботи
О.Б. Жильцов
2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДИРИГУВАННЯ

Галузь знань 02 Культура і мистецтво
Спеціальність 025 Музичне мистецтво (Сольний спів)
Освітній рівень: перший (бакалаврський)

Київ – 2019

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 2349/19
Жильцов
(підпис) (прізвище, ініціали)
«   » 20 19 р.

Розробник: Макаренко Лідія Петрівна – доцент кафедри академічного та естрадного вокалу; Світайло Світлана Валеріївна, старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу

Викладач: Макаренко Лідія Петрівна – доцент кафедри академічного та естрадного вокалу; Світайло Світлана Валеріївна, старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри академічного та естрадного вокалу

Протокол від 09.01.2019 року № 13

Завідувач кафедри (Ю.В. Мережко)
(підпис)

Робочу програму перевірено

____.____.2019 р.

Заступник директора (А.О. Таранник)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання			
	денна		заочна	
Вид дисципліни	<i>Вибіркова</i>			
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>Українська</i>			
Загальний обсяг кредитів/ годин	<i>2/60</i>		<i>-</i>	
Курс	<i>III</i>		<i>-</i>	<i>-</i>
Семестр	<i>V</i>	<i>VI</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Кількість змістових модулів за розподілом:	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Обсяг кредитів	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Обсяг годин, у тому числі:	<i>30</i>	<i>30</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Аудиторні	<i>19</i>	<i>14</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Семестровий контроль	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Лабораторні заняття	<i>19</i>	<i>14</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Самостійна робота	<i>-</i>	<i>4</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
МКР	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Форма семестрового контролю	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>

2. Мета курсу - розвиток музично-естетичного інтелекту, формування умінь і навичок роботи з партитурою, вивчення специфіки управління музичним колективом, підготовка студентів до концертно-творчої та педагогічної діяльності.

Курс диригування охоплює широке коло видів музичної діяльності, зокрема: аналіз музичного твору; інструментальне і вокально-інтонаційне вивчення нотного матеріалу; диригентське засвоєння партитури; створення чіткої виконавської концепції; моделювання ансамблевого виконання через втілення різних стилів та жанрів; методику управління колективом. Основним аспектом «Диригування» є осмислене формування виразної мимічно-мануальної хорової техніки під час вивчення і виконання творів, як найважливішого засобу комунікації із колективом і слухачем.

Дисципліна включає вивчення сучасних і класичних творів, як вітчизняної так і зарубіжної музичної культури, також передбачає обов'язкове засвоєння дитячого репертуару для дитячої музичної школи або школи мистецтв.

Завдання курсу:

- зацікавити студентів до вивчення українського та зарубіжного вокального мистецтва;
- ознайомити з різноманітними формами та жанрами ансамблевої музики (джазові, ансамблеві, сольні твори, народнопісенна творчість, пісні для дітей та ін.);
- виховати особистісні якості майбутнього керівника вокального ансамблю: виконавську волю, почуття відповідальності, творчу ініціативу, емоційність та артистизм;
- оволодіти мануальною технікою та диригентсько-виконавськими засобами, необхідними для проведення практичної роботи з ансамблем;
- засвоїти музично-теоретичні терміни і поняття, які необхідні під час роботи з партитурою;

- сприяти розвитку музичних здібностей (слух, пам'ять, відчуття ладу, ритму та ін.);
- сформувати навички самостійної роботи над твором (спів партій, акордів, виконання партитури на фортепіано, здійснення усного та письмового аналізу нотного тексту);
- ознайомити з організаційними та методичними основами роботи з колективом.

3. Результати навчання за дисципліною:

- знати твори різних жанрів і стилів української та світової музичної культури;
- ґрунтовно вивчити твори дитячого пісенного репертуару;
- основні правила та методику диригентсько-виконавської майстерності;
- теоретичне визначення та обґрунтування понять і прийомів серед яких: диригентський апарат, диригентський жест (*ауфтакт*; замах; удар; точка, фермата, пауза, дихання), основні схеми тактування, позиції рук;
- музичні терміни, позначення та поняття, які необхідні для роботи з вокальним ансамблем;
- значення особистісних управлінських якостей диригента та основи психології керівника вокального ансамблю;
- цілісно і ґрамотно аналізувати та диригувати твори, самостійно знаходити та освоювати репертуар, готовність до концертної, педагогічної та творчої діяльності;
- виявляти здатність до самореалізації та розкриття особистісного творчого потенціалу, професійного лідерства та успіху, самоосвіти і самовдосконалення.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів, тем	Розподіл годин між видами робіт								
	Усього	Аудиторні							Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Модульний контроль	Семестрові	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль 1. Оволодіння навичками показу рухливих нюансів									
Тема 1. Оволодіння навичками показу рухливих нюансів	6	-	-	-	-	-	6	-	-
Тема 2. Робота над партитурою	6	-	-	-	-	-	6	-	-
Тема 3. Підготовка до репетиційної роботи з ансамблем	7	-	-	-	-	-	7	-	-
Модульний контроль	1				1				
Семестровий контроль	10					10			
Екзамен	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом	30	-	-	-	1	10	19		-
Змістовий модуль 2. Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту									
Тема 1. Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту	5	-	-	-	-	-	4	-	1
Тема 2. Удосконалення техніки диригування у різних розмірах	6	-	-	-	-	-	5	-	1
Тема 3. Відпрацювання чіткості жесту	7	-	-	-	-	-	5	-	2
Модульний контроль	2				2				
Семестровий контроль	10					10			
Залік	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом	30	-	-	-	2	10	14	-	4
Усього	60	-		-	4	20	33	-	4

5. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ ПОКАЗУ РУХЛИВИХ НЮАНСІВ

Тема 1. Оволодіння навичками показу рухливих нюансів

Вивчення 2-3 пісень з репертуару 1 та 2-го класу музичної школи. Диригування розмірів: 2/4, 3/4, 4/4 схем. Диригування в різних темпах. Показ динамічних відтінків у жесті.

Тема 2. Робота над партитурою

Диригування розміру 6/8. Види групування п'ятидольного розміру (3+2 або 2+3) та їх відтворення в різних диригентських схемах. Вивчення двоголосних та багатоголосних партитур з супроводом та без нього, вміння виконати партитуру враховуючи художньо-стильові особливості твору.

Тема 3. Підготовка до репетиційної роботи з ансамблем

Відпрацювання прийомів плавного звуковедення у дуже повільних темпах. Опанування прийомів роботи над піснею. Визначення шляхів роботи над вокально-ансамблевими труднощами. Підготовка до репетиційної роботи з ансамблем.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Тема 1. Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту

Диригування *alla breve* у швидких темпах. Прийоми диригування у змінному розмірі. Визначення шляхів роботи над технічними труднощами твору з практики. Вивчення 2-3 пісень з репертуару 3 та 4-го класів середньої школи.

Тема 2. Удосконалення техніки диригування у різних розмірах

Диригування в розмірах: - 9/8, 9/4 за дев'яти- і тридольною схемою. Робота з камертоном.

Тема 3. Відпрацювання чіткості жесту

Робота над творами у швидкому темпі. Відпрацювання чіткості жесту у творах дуже швидкого темпу. Використання знань з гармонії, аналізу музичних форм, сольфеджіо, музичної літератури, української народної творчості в роботі над розгорнутим аналізом партитури.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	-	-	-	-	-
Відвідування семінарських занять	-	-	-	-	-
Відвідування лабораторних занять	-	-	19	-	14
Робота на семінарському занятті	-				
Робота на практичному занятті	-	-	-	-	-
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	-	-	190	-	140
Виконання завдань до самостійної роботи	-	-	-	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	2	50
Виконання ІНДЗ	-	-	-	-	-
Разом		-	234	-	224
Максимальна кількість балів			458		
Розрахунок коефіцієнта: -					

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	Кількість балів
Змістовий модуль 2. Оволодіння навичками показу рухливих нюансів (III курс, VI семестр)			
1.	Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту	1	5*1 = 5
2.	Удосконалення техніки диригування у різних розмірах	1	5*1 =5
3.	Відпрацювання чіткості жесту	2	5*2 =10
Разом за змістовим модулем 2		4	20
Усього		4	20

Критерії оцінювання результатів самостійної роботи студента:

- своєчасність і якість виконання;
- рівень засвоєння студентом навчального матеріалу;
- вміння студента використовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань;
- сформованість виконавської майстерності з дисципліни.

Кількість балів залежатиме від дотримання вищезазначених вимог.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Модульний контроль проводиться у формі практичного завдання, опанованого студентами впродовж семестру.

№	Критерії оцінювання	Бали
Змістовий модуль 1. Оволодіння навичками показу рухливих нюансів		

1	Демонстрування рухливих нюансів у процесі диригування твору а cappella у розмірі 6/8.	5
2	Виконання партитури твору а cappella на фортепіано у відповідності динамічних та агогічних відтінків, фразування, різноманітних штрихів, темпоритму, артикуляції	5
3.	Засвідчення чистоти інтонування хорової партії твору в мелодичному та гармонічному викладі	5
4.	Усна відповідь на теоретичні питання.	5
5.	Виконання на фортепіано пісні з репертуару 1 та 2-го класу музичної школи.	
Максимальна кількість балів		25
Змістовий модуль 2. Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту		
6.	Диригування <i>alla breve</i> у швидких темпах.	5
7.	Підбір вокальних вправ для вокального ансамблю.	5
8.	Засвідчення роботи з камертоном (настройка).	5
9.	Прояв знань музичної термінології з курсу.	5
10.	Виконання на фортепіано пісні з репертуару 1 та 2-го класу музичної школи.	5
Максимальна кількість балів		25
11.	Диригування твору у в розмірах: - 9/8, 9/4 за дев'яти- і тридольною схемою	5
12.	Засвідчення чистоти інтонування основної мелодії вокально-ансамблевого твору.	5
13.	Виконання на фортепіано пісні з репертуару 2-го класу музичної школи.	5
14.	Спів вокальних партій вокально-ансамблевого твору.	5
15.	Прояв знань музичної термінології з курсу.	5

Максимальна кількість балів	25
Разом	75

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.
Навчальним планом не передбачено.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю.
Не передбачено у зв'язку зі специфікою даної навчальної дисципліни.

Рекомендований репертуар для практичного та самостійного опрацювання

Хори a cappella

1. Авдієвський А. «Колискова», «Ой там за лісочком».
2. Березовський М. «Радуйтеся, праведнії» (з Причастних віршів).
3. Вацловас А. «АнојPuseјDunoјelio», «CantateDomino».
4. Гайворонський М., обр. М. Колесси «Ой, у саду»
5. Гайдено І. «Дивна ніч».
6. Герасімчук В. «Вечірня година».
7. Гречанінов О. «После грозы».
8. Дилецький М. «Херувимська пісня».
9. Кошиць О. «На вулиці скрипка грає».
10. Кравцов Т. «Хорові акварелі» (окремі номери).
11. Леонтович М. «Щедрик».
12. Лисак Г., сл. Т. Шевченка «А мій батько орандар».
13. Парцхаладзе «Озеро».
14. Пашкевич А., сл. М. Негоди, в обробці О. Токар «Степом».
15. Українська народна пісня «Чом ти не прийшов» в обр. О. Козов'якіна.
16. Українська народна пісня «Ой на горі два дубочки» в обр. О. Чмут.
17. Чесноков П. «Тебе не оборимую стену», «Заступнице усердная», «К Богородице прилежно», «Тебе не оборимую», «Хвалите имя Господне».
18. Шамо І. «Зимова акварель», «Якби мені достати струн живих».
19. Шведов К. «Тебе поем».
20. Яковчук О. «Бурхлива річка», «Щедрівка».

Хори з супроводом

1. Берліні. «Puttin' on the Ritz».
2. Бортнянський Д. опери «Алкід», «Сокіл» (вибрані хори).
3. Бріттен Б. «Гімн Діві».
4. Вахнянин А., сл. Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати».
5. Верді Дж. хор євреїв з опери «Набуко».
6. Германов О. «Ночь».
7. Гречанинов О. «MissaFestiva» (окремі номери).
8. Манчіні Г. «Moon river»
9. Раттер Дж. «Господь Благословляє», «Gloria», «Реквієм» (окремі номери).
10. Россіні «Маленькая месса», «Stabat Mater».
11. Свірідов Г. «Курские песни» (окремі номери).
12. Форе Г. «Реквієм» (окремі номери).
13. Шуберт Ф. Месси Es-dur , G-dur (окремі номери).

6.6. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

9. Навчально-методична карта дисципліни «Диригування» III курс
Разом: 60 год., лабораторні – 33год., МКР – 3 год., самостійні – 4 год.

Змістові модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II		
Назва модуля	<i>Оволодіння навичками показу рухливих нюансів</i>			<i>Удосконалення диригентських навичок. Робота над виразністю диригентського жесту</i>		
Кількість балів за лаб. заняття	209			154		
Теми	1	2	3	1	2	3
Назва навчального модуля (лабораторні заняття)	Оволодіння навичками показу рухливих нюансів	Робота над хоровою партитурою.	Підготовка до репетиційної роботи з хором.	Робота над виразністю диригентського жесту.	Удосконалення техніки диригування у різних розмірах	Відпрацювання чіткості жесту.
Кількість балів – 363 б.	$(10+1)*6=66$	$(10+1)*6=66$	$(10+1)*7=77$	$(10+1)*4=44$	$(10+1)*5=55$	$(10+1)*5=55$
Самостійна робота – 20 б.	-	-	-	5 б.	5 б.	10 б.
Види поточного контролю	МКР			МКР		
Кількість балів – 75 б.	25			25		
Разом	234			224		
Підсумковий контроль	-			-		

10. Рекомендовані джерела

Основні (базові)

1. Авдієвський А. Т. Співає Український народний хор імені Г. Верьовки / Автор-упоряд. А. Т. Авдієвський; упоряд. М. І. Пилипчак. – К. : Муз. Україна, 2005. – 275 с.
http://scores.at.ua/load/vokalnaja/khorovaja/sbornik_pesen_poet_ukrainskij_narodnyj_khor_imeni_g_verevki_pesni_narodov_mira/16-1-0-667
2. Аристова Л. С. Музичне мистецтво: підруч. для 1 кл. / Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 128 с.
http://portfel.at.ua/load/1_klas/muzichne_mistectvo/aristova/227-1-0-3764
3. Аристова Л. С. Музичне мистецтво: підруч. для 2 кл. / Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 128 с.
http://portfel.at.ua/load/2_klas/muzichne_mistectvo/aristova/196-1-0-3024
4. Аристова Л. С. Музичне мистецтво: підруч. для 3 кл. / Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 112 с
5. Лобова О. В. Музичне мистецтво : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закладів. – Київ : Школяр, 2015. – 176 с. <http://lib.pedpresa.ua/7528-muzychne-mystetstvo-pidruchnyk-dlya-4-klasu-lobova-o-v.html>
6. Світайло С. В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закладів III–IV рівня акредитації. / Світайло С. В. – К. : Унів. коледж Київського ун-ту ім. Бориса Грінченка, 2016. –140 с.
<http://elibrary.kubg.edu.ua/14757/>
7. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1 Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – 270 с. <http://www.twirpx.com/file/2319254/>
8. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1 Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 152 с. <http://www.twirpx.com/file/2319270/>
9. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1 Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 161 с. <http://www.twirpx.com/file/2319271/>
10. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1 Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 229 с. <http://www.twirpx.com/file/2319256/>

11. Стефіна Н. В. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск II. Частина 1 Навч.-метод. посібник для студентів ВНЗ. / Н. В. Стефіна – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 286 с. <http://www.twirpx.com/file/2319272/>

Допоміжні

1. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції: навчальний посібник / О. Бенч-Шокало. – К. : Український світ, 2002. – 440 с.

2. Бурбан М.І. Хорове виконавство України. Довідник / М. І. Бурбан. – Дрогобич : Вимір, 2004. – 260 с.

3. Григор'єва В. В. Хорове диригування : метод. рек. до самост. роботи / Вікторія Григор'єва ; Бердян. держ. пед. ун-т, Ін-т психол.-пед. освіти та мистец., Каф. муз. виховання. - Бердянськ : Ткачук О. В., 2012. – 119 с.

4. Джурко В. Л.. Хорове диригування : навчальний посібник / Київський університет імені Бориса Грінченка, Інститут мистецтв ; Упоряд. В. Л. Джурко, Т. О. Макарова, І. С. Чернявська ; Київський університет імені Бориса Грінченка. - К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 139 с.

5. Карпенко Є. В. . Хорове аранжування : Навчально-методичний посібник для студентів музичних факультетів вищих навчальних закладів / Є. В. Карпенко, Н. В. Карпенко. - Суми : Мрія, 2007. – 220 с.

6. Карпенко Є. В., Карпенко Н. В.. Хорове аранжування : Навчально-методичний посібник для студентів музичних факультетів вищих навчальних закладів / Є. В. Карпенко, Н. В. Карпенко. - Суми : Мрія, 2007. – 220 с.

7. Костенко Л. В. . Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. - Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 99 с.

8. Плішка А. В. Різдвіні колядки : навчальний посібник / Чернівецький нац. університет імені Юрія Федьковича ; укл. А. В. Плішка. - Чернівці : Чернівецький нац. університет, 2010. – 52 с.

9. Плішка А. В. Хорова музика : хрестоматія з диригування: навчальний посібник до курсу «Хорове диригування». Вип. 3 / укл. А. В. Плішка. – Чернівці : Рута, 2008. – 45 с.

10. Плішка А. В. Хорова музика: хрестоматія з диригування : Навчальний посібник до курсу «Хорове диригування». Вип. 2-й / укл. А. В. Плішка. – Чернівці : Рута, 2007. – 44 с.

11. Плішка А. В. Хорова музика: хрестоматія з диригування: навчальний посібник до курсу «Хорове диригування» / Укл. А. В. Плішка. – Чернівці : Рута, 2005. – 48 с.

12. Потапчук Т.В. Формування морально-духовних цінностей старшокласників у хоровому колективі : монографія / Т. В. Потапчук ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 175 с.

13. Смирнова Т. Вища диригентська хорова освіта в Україні: минуле та сучасність / Т. Смирнова. –Харків: Константа, 2002. – 256 с.

14. Шегда Л. В. Українська пісенно-хорова музика для дітей (на матеріалі творчості Л. Дичко і Б. Фільц) : Лідія Шегда. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2012. – 205 с.

15. Шумська Л.Ю. Хорове диригування : навчальний посібник / Л. Ю. Шумська ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. - Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 143 с.